

Original i Sommen-bygd

av Inga Karlson och (om Herman i Sjöbo) Karl-Arne Blomqvist

Det har funnits många krutgummor och -gubbar i Maléxander-bygden. Många namn har fallit i glömska, men en del har räddats till eftervärlden genom att förutseende personer skrivit ned något om deras liv. En som gjorde så var Karin Svensson (1896-1969). Hon växte upp i Södra Ekeberg och bodde som gift först i Enshult och sedan på Högby gård utanför Skänninge. Karin var mycket intresserad av gamla tider och människor i sin omgivning. Hon skrev artiklar i Östgöta Correspondenten under eget namn eller signaturen Monika. Det följande är utdrag och uppgifter från hennes berättelser om gamla sockenbor, publicerade i ÖC under 60-talet.

Skratt-Oskar (1857 - 1932)

För att få benämningen original får man förstås inte vara någon dussinmänniska, och det var verkligen inte mannen som allmänt gick under namnet Skratt-Oskar. Hans riktiga namn var Oskar Fredrik Adamsson. Modern var från Ulrika och hette Karolina Johansdotter, faderns namn är okänt. Oskar föddes 25 augusti 1857 i torpet Lövrahult nära Blåviksgränsen och flyttade 1860 med sin mor till torpet Älmtastugan. Båda torpen var under Somvik. Under uppväxtåren bodde Oskar också i den gamla fattigstugan Sibirien, säkerligen ingen avundsvärd tillvaro.



Oskar Adamsson

Namnet Skratt-Oskar kom sig av att han nästan jämt skrattade, slog sig på knäna och skrattade. Många tyckte detta var fänigt och larvigt, men Oskar var en snäll och oförarglig person. Det påstods att detta myckna skrattande kom sig av en misslyckad kärlekshistoria i ungdomen. Oskar hade i sin ungdom tjänat dräng på ett dagsverkstorp i Tidarsrum, och då blev han förtjust i en flicka från granngården. Hon blev i s.k. omständigheter, och när hon meddelade Oskar detta lär han ha skrattat. Det var nog inte illa menat, men hon ilsknade till och lovade att han skulle få skratta i alla tider. Kanske fick hon hjälp av någon trolldomskunnig - det fanns ju sådana förr i tiden. Så lär det ha gått till, när Skratt-Oskar fick sitt öknamn; man får tro vad man vill.

Oskar bodde en stor del av sitt liv på ålderdomshemmet i Malexanderbyn. Han kom dit redan 1910 eller 1911 och var kvar till sin död 1932. Han gjorde rätt för sig, hjälpte till med vedhuggning och mjölkhämtning. Stark måste han ha varit och haft god kondition, för mjölken hämtades varannan dag på gårdarna, oftast från Ugglebo, dit det var över en halv mil. Den bars i två kopparkrukor i ett ok över axlarna.

Skratt-Oskar kunde vara djupt allvarlig och komma med dräpande svar. En gång när han kom i delo med en fru i byn, var hans slutreplik: "Gud nåde alla fattiga syndare som vetet (vettet) fattas på." En annan gång yttrade han om sin egen begravning: "Si när ja' ska i jola blir vi bara två, prästen före och ja' efter." Där hade han fel, för det lär ha kommit mycket folk på Skratt-Oskars begravning, och kyrkoherde Fagerlin höll ett mycket hedrande tal.

Näta-Klara (1854 - 1938)

Hennes verkliga namn var Klara Charlotta Karlsdotter, och hon var född i Malexander. Hon bodde i en mycket liten stuga, som hette Karlshamn och låg nära gården Landsnäs. Stugan hade inget kök; först kom man in i en förstuga, där Klara förvarade sina verktyg och redskap m.m. Innanför låg stugans enda rum med en öppen spis i ena hörnet. Den var stugans enda värmekälla, och där lagades också maten.

Det berättas att de äldre i socknen erbjöds att få en järnspis inmurad i den öppna spisen, men att många hade tackat nej. De ville nog värma sig vid öppen eld men också kunna behålla sina grytor och kastruller, som ju var försedda med ben.

Klara eldade mycket med färriskärvar, som hon tog hem från gården. De var torra och brann friskt. Det sägs att Klaras stuga var finpyntad som ett dockskåp, hade blommiga tapeter, tavlor och prydnadssaker. Det vanliga sättet för kvinnor på den tiden att ordna sin försörjning var att gå runt i gårdarna och arbeta, hjälpa till med slakt, höbärgning, tröskning, byk etc.

Sitt namn Näta-Klara fick hon av att hon var kunnig i att tillverka och laga nät. Det fanns mycket sådant arbete, och då var Klara borta från sin stuga i flera dagar, ibland veckor i sträck. Att "skjuta" (tillverka) nät och få ett bra resultat var en svår konst, men den kunde Klara. Man



Klara Karlsdotter

använde starkt bomullsgarn av olika grovlek. Nylon var ju inte uppfunnet då. Två långa, kraftiga trådar, s.k. nät-telnar, spändes upp under varandra. På den övre trädde rullar av björknäver, "flån", på lagom avstånd från varandra, och på den undre fästes sänken, som från början var sydda av säckväv i form av små påsar, fyllda med småsten. Så småningom ersattes dessa s.k. nätapungar av blytelnar, och detta blev en klar förbättring, då inte näten trasslade ihop sig så lätt. Mellan över- och undertelnen fästes med "skjutegarn" och en speciell nätnål de sex fot djupa "nätslungorna", och det var viktigt att de blev lagom spända. Sedan färgades de färdiga, men vita näten, i en mörk färg. De vanligaste nättyperna var grov-, abborrh- eller strömmingsnät.

Klara bodde i Karlshamn nästan hela sitt liv. Tyvärr bröt hon lårbenet, kom till Kisa lasarett, där ingenting företogs till hennes botande, och där hon avled den 4 decemer 1938, bara ett par veckor efter olyckshändelsen.

Johanna i Tväsjömålen (1870-1964)

En riktig kärngumma, som många Malexander-bor hört talas om eller har egna minnen av, är Johanna i Tväsjömålen.

Hennes fullständiga namn var Johanna Augusta Andersson, och hennes föräldrar, Anders Gustaf och Gustava Andersson, var torpare i Tväsjömålen. Hon hade flera syskon; en av dem hette Karl, känd under namnet "Kalle i Övrabo", som liksom systemen var en händig person och en som gick sin egen väg.



Johanna Andersson

Johanna var liten och mager och något halt, men rörlig och ofta ute på vandring. Hon arrenderade efter fadern föräldrahemmet Tväsjömålen, som var ett kronotorp, beläget ca en mil nordost om Malexander-byn. Där hade hon tre kor, får och gris, och det räckte för att ge henne livets uppehälle. Men hon hade en extrainkomst; hon var nämligen drällsömmerska och vävde åt folk i bygden. Johanna kunde väva elva olika mönster enligt egen utsago, och hon var representerad på Skänninge-utställningen 1929.

Ett litet avsteg från dygdens väg gav henne 1895 en son, Einar. Han blev nog till både glädje och hjälp åt modern, men också till sorg. Det fanns nämligen två passioner i hans liv - flickor

och hästar. Detta gav modern mycket bekymmer, då de uteblivna framgångarna hos utvalda flickor gjorde honom djupt deprimerad, och hästaffärens kostade en hel del pengar. Hästar blev också hans olycka, då han 1945 omkom i en olyckshändelse på grund av en skenande häst.

Efter Einars död slutade Johanna i Tväsjömålen, sålde av och gjorde sig skuldfri. Hon flyttade till en f.d. skogsarbetarbarack, som kallades "Mösskärmen", därför att den hade ett utskjutande tak. Det var en dragig och kall bostad, vattnet frös i hinken under den kalla vintern. Där firade Johanna sin 80-årsdag, och till henne kom många gratulanter, bl.a. prästen Stig Andersson. Johanna blev alldeles häpen när hon fick se honom och utbrast "Å, Herre Gud! Kommer han!" Svaret blev: "Nej inte precis, men vi kan säga hans ombud!"

Johanna hedrade ofta sina vänners och bekantas begravningar och var då, som vid alla högtidliga tillfällen, klädd i svart klänning och kapp och en svart sidensjal om huvudet. Hon kunde en mängd psalmverser utantill och brukade läsa dessa vid graven. Hon blev med tiden tämligen döv, men det gjorde inte så mycket för hon både frågade och svarade själv.

Då bostaden var urusel erbjöds hon att flytta till ålderdomshemmet, men det ville hon inte, så hon fick en bättre bostad i Ramfalls nedlagda skola. Så småningom blev det i alla fall ålderdomshemmet, och där kom Johanna att trivas mycket bra och var mycket omtyckt.

Hos en lantbrukare och vän hade hon sparat ihop pengar till sin egen begravning, så att det vid hennes frånfalle fanns en tillräcklig summa. Hon lämnade till och med några tusen kronor i arv åt släkten. Johanna dog den 6 juni 1964, 94 år gammal.

Hönsa-Lotta

Den kvinna som nu kommer att berättas om var ingen Malexander-bo i den bemärkelsen att hon var bosatt i socknen. Hon var kyrkobokförd i Åsbo socken men hade nog ingen fast bostad någonstans, då hon allt från sin barndom vandrat omkring i socknarna i södra Östergötland. Hon drev en slags gårdfarihandel och bar sina varor i ett knyte på ryggen.

Hennes namn var Lotten Johansson, och hon var född omkring 1850 och var mest känd under namnet Hönsa-Lotta. Hur detta namn uppkommit finns olika svar på. Det ena är att hon under sina vandringar medförde ett par höns i en korg, och ett annat att hon i sin ungdom stulit höns från en bonde och blivit tagen på bar gärning.

Följande uppgifter om Hönsa-Lotta kommer från anteckningar nedskrivna av Eric Polstam (1907-1991), vars föräldrar ägde gården Landsnäs, där han och

hans sju bröder växte upp. Han har skrivit ner minnen från sin barndom, om människor och händelser i sin närhet under början av 1900-talet.

När Eric första gången såg Hönsa-Lotta var hon i dryga 60-årsåldern. Hon brukade komma till hans hem ett par gånger om året och var alltid klädd i fotsid vadmalskjol, svart kappa och svart sjalett, bar aldrig skor utan fötterna var lindade med tjocka lager trasor.

Lotten levde ett hårt liv, men hon måste ha varit en stark kvinna, hennes knyte vägde säkert minst 50 kg och hon vandrade ett par mil om dagen. Hon gick långsamt och sävligt och man såg henne aldrig sitta och vila. Ej heller hörde man henne klaga, inte ens över vädret.

Eric berättar att när hon kom till gården, gick hon direkt in utan att knacka, sa goddag, lade sig på knä, löste upp sitt knyte och bredde ut varorna. Dessa bestod av skjortor, vantar, förkläden, dukar, handdukar och några buntar av olika tyger samt ett alnmått. Ett litet knyte med pengar, det såg inte ut att vara någon större summa, placerades mellan knäna. Tiggde mat gjorde Lotten aldrig men fick ofta kaffe och smörgås eller mat, om besöket sammanföll med måltid. Men hon kunde be att få ligga över natten om det var sent på kvällen och fick då ligga på en halmmadrass på golvet. Vanligast var nog att hon övernattade i en halmstack, som det fanns vid nästan alla gårdar. Även om viljan fanns var det svårt att få sova i en torpstuga, för där var golvutrymmet fyllt av den egna familjen.

Under första världskriget glesnade besöken, det blev svårt att skaffa varor och hon orkade väl inte vandra så långt. Och en dag upphörde besöken, och det blev alldeles tyst om henne. Erics far, K.B. Andersson, kontaktade fattigvårdsnämnden i Åsbo, men de visste inget om hennes öde. Ingen anmälan om hennes försvinnande hade gjorts. Men i slutet av 1920-talet fick man besked. En lantbrukare i Ekeby socken, inte långt från Åsbo, fick i sin kohage se några kläder i en rishög, och där fanns också resterna av Hönsa-Lotta. Några pengar hittades inte, så man förstod att hon utsatts för rånmord, som en gång hennes far, och sedan blivit nerrisad. Någon gärningsman greps inte och troligen lades inte mycket arbete ned för att lösa fallet.

Vid bl.a. Änghemmet och Lycketorp i Malexander fanns Hönsa-Lottenstenar. Där under förvarade hon några av sina jordiska ägodelar och stannade till under sina vandringar. Långt efter hennes död låg klädrester kvar på platserna.

Herman Pettersson (1893-1987)

"Herman i Sjöbo var sannerligen en annorlunda person, en som man skulle önska att det funnes flera av i våra dagar. Men de är på väg att försvinna, snart finns de bara i kulturnämndernas klipparkiv." Så skrev en reporter i Östgöta

Correspondenten som inledning till en artikel med anledning av Hermans åttiöårsdag den 22 december 1973.

Herman var hemmansägare. Han ägde Sjöbo Norrgård, som han ärvt efter sina föräldrar Frans och Hedvig Pettersson. Lantbruket var emellertid inte en sysselsättning som passade Hermans kynne och läggning, varför gården kom att brukas av arrendatorer. Själv blev han en mångsysslare med intresse för olika verksamheter. Här skall berättas om en del av dessa.

Herman cyklade omkring i bygden och fotograferade på bröllop, födelsedagar och andra tilldragelser. Hembygdsföreningen har nu en anseilig samling av foton tagna av Herman. Dessa finns i sockenstugan i Klockaregården Tåbo.

En tid var Herman agent för en boråsfirma. Han tog upp beställningar på arbetsblusar, långkalsonger m.m. Handlarna i Boxholm lär inte ha gillat den här verksamheten och höll en protestsammankomst, men Herman fortsatte, ty kunderna köpte där det var billigt. Det påstås att en del kunder var dåliga att betala sina inköp, varför Herman själv förlorade en del.

Herman kunde också bli anlitad som frisör. En gång när jag passerade förbi Eklunda höll Herman på att klippa en granne, som han placerat på en stol precis vid väggkanten!



Herman Pettersson (till vänster) med Axel Karlsson, Gripenberg

En period var han skeppare. Han hade köpt en sju meter lång ångbåt, med vilken han gjorde turer i hemmavikarna på Sommen och en och annan torgtur till Tranås. Båten kallade han "Lille-Putte" och den var vedeldad. Tog bränslet slut var det bara att gå iland på någon ö och hugga några pinnar. Det påstås att äventyret slutade med att ångpannan av någon anledning exploderade och man fick ro båten till Sjöbo. Ingen lär dock ha skadats.

Det var många som fick glädjen att fiska med Herman. Lake, med nät under isen, exempelvis, men framför allt sommaströmming. Trots många hål och trassel i näten var fångsterna oftast stora. Under henrodden lade Herman ibland en siklöja i vecket på sin gråa hatt. Genast kom en mås svepande och tog den!

Många funderingar rörande uppfinningar upptog Hermans tankar. Det handlade bl.a. om en motorsåg kombinerad med jordborr samt en buskningsapparat. Han påstod sig ha blivit lurad på konfekten, då kontakterna inte var de rätta. Som så många andra uppfinnare brottades han med problemet att konstruera en evighetsmaskin, men, men...!

Herman levde mycket asketiskt. Han unnade sig själv inget överflöd eller någon lyx. En gång gav han t.o.m. bort sin järnspisel till en vän i en granngård. Han eldade sedan i ett f.d. oljefat.

En besökare har berättat hur det kunde se ut inne hos Herman en vanlig vardag före jul: "Strömmingsnäten fiskades av i köket, samtidigt pågick - med Herman på knä - lagning av en cykel, allt medan han då och då tog en sked med havregryn, torkade körsbär och vatten ur en tallrik placerad i den obäddade sängen."

Sin tvätt brukade han blötlägga i Sommen. Band fast den vid en påle. En höst bar det sig inte bättre än att tvätten frös fast och fick ligga i isen till våren.

Under andra världskriget hyste Herman stor beundran för nazismen och Hitler. Med stor entusiasm kunde han lyssna till Hitlers tal i någon grannes radio, trots att han inte förstod så mycket av tyskan. Han kunde cykla milstals för att träffa likatänkande, ty i Malexander fanns ingen. Han cyklade utan lyse, och många i trakten var rädda för att köra på honom när han kom farande i mörkret.

Herman var en hårding som inte tvekade inför svårigheter. En gång hade han skadat en tå och skulle åka till Kisa för vård. Det var mitt i vintern och bussen hade gått ifrån honom, så han fick låna en cykel i Våkthult. Då det emellertid var mycket snö fick han lämna cykeln och börja gå mot Kisa. Väl kommen till Örneström fick han låna en spark, men inte heller den gick bra, varför han fortsatte gående till Kisa med sin onda tå. På förfrågan om han dock

inte tog bussen hem svarade han: "Nej, jag gick. Hade jag gått dit så tyckte jag väl att jag kunde gå hem också." - En tur på ca sex mil.

En annan gång gick Herman - då över 80 år - ut i djup snö för att hugga i skogen, trots varningar. När han kom tillbaka frågade man om det inte hade väldigt hårt. Hermans svar: "Jo, hade det vart nå'n yngre hade han aldri' ôrkat".

I Karesuando började en väckelse på 1840-talet, vars anhängare kom att kallas laestadianer efter sin grundare Lars Levi Laestadius. Denna rörelse kom att väcka Hermans sympatier. De lärde att man skulle leva asketiskt, strängt avvisande allt som tydde på lyx och flärd, och det passade ju in på Hermans livsstil. Han inbjöd predikanter några gånger till Malexander och lyckades uppbåda en skara åhörare till dessa möten.

Karin Ekholm i Saxabäcken lovade en gång att upplåta sitt hus till en sådan sammankomst. Herman envisades då med att Karin skulle ta ner sina gardiner inför mötet, då laestadianerna inte gillade sådant prål. Karin vidhöll dock att gardinerna minsann skulle finnas uppe, annars blev det inget möte där. Det blev Herman tvungen att acceptera. Herman reste också till Norrland för att träffa sina trosfränder.

Enligt egen utsago tillhörde Herman till en början Högern men gick senare över till Frikyrkliga Folkpartiet och därefter till Frisinnade Unionspartiet, vilket han betecknade som det enda rätta svenska oppositionspartiet. Han reste runt och agiterade - på cykel förstås - och fick fyra röster i Ulrika och en i Kaga, men ingen i Malexander. Det var ett bra parti, som kämpade för svenskarna i Sverige och för att återupprätta rättvisan i Sverige, ansåg Herman.

Herman var en flitig kyrkobesökare. Han cyklade eller gick till Malexanders kyrka i vilka väder som helst. Han var då alltid finkläd med kostym och hatt, skjorta och slips. Herman var mycket beläst i Luthers skrifter och i Bibeln. Han tyckte det var hemskt att man tog bort katekesen i skolorna. I vår tid aktar man inte på äktenskapet och inte på Gud. Det är fel på dem som styr. De borde läsa de augsburgska bekännelserna, ansåg Herman.

Herman var naturvän och naturälskare. Kanske en spegling av hans religiositet? Under flera år ordnade han en pingstvandring på Sjöbo ägor - till Hermans hagar eller Övrabo exempelvis. Han drog iväg över stock och sten för att visa höga enar, rävgryt och andra märkligheter. Prästen läste Bergspredikan och Herman bjöd på bullar, kakor och tårta. Många - även utsocknes - brukade delta.

När Herman fyllde åttio år 1973 bjöds många malexanderbor på kaffe i Föreningshuset. Det kom ca 150 gäster. Karin Ekholm var värdinna och bistod Herman med arrangemangen.

Före sin 90-årsdag råkade Herman ut för en olycka och kom in på sjukhus. Efter den händelsen blev livet radikalt förändrat för honom. Han avled 1987 vid 94 års ålder. På kyrkogården står hans namn idag på en bortglömd liten sten. Minnet av Herman kommer nog att leva kvar i bygden under många år. Kanske kan den här artikeln bidra här till.